

LAKATOS-FLEISZ Katalin

Gárdonyi keserédes hangja

Egy szövegben először a hangvétel érinti meg az olvasót. A kitartóan beszélő hang, amely továbbkísér az immár ismerőssé vált történetben. A hang több mint a téma, több mint a nézőpont. Több annál, hogy mi lát-szik, hogy a dolgok milyen szemszögből látszanak. Szempontot bármikor válthat egy szöveg – noha ez a játékszabály része – de a hang, jó esetben, ugyanaz marad.

A magyar irodalom bővelkedik erős, következetes hangú írókban. Ilyen erős, a stílus, az eredetiség védjegyét hordó hang Krúdy Gyuláé, de előbb Mikszáthé, Jókaié. S most ne a nagy, széles ívű, mesélő hanghordozásra figyeljünk, noha mindhárom író nagy elbeszélő. Inkább arra, ami jóval korábban, még a mese elkezdése előtt megjelenik. A hang közvetítő, médium jellegére, a mesélés mikéntjére.

Gárdonyi Géza mesélő hangja meg-fejthetetlen. Ott rezeg valami a szavak és a mondatok között, amit megérteni nem igazán tudunk. Hogy közölni akarnak valamit a történetek, hogy a sorok között keserédes élettudás lappang, amely kifejezésért ki-ált. Ne a komoly, kötelező olvasmányoknak számító történelmi regényeket lássuk meg először Gárdonyi életművében, amikor is az író „haptákba vágja magát” és mélyreható történelmi kutatások után letesz elének egy-egy komoly regényt. (Habár minden kutatás ide vagy oda, érezzük, hogy az író szívesen bolyong a múltban, s ebben elmúltságának romantikus íze a fontos.) Inkább az íróját

az emberi kapcsolatok szakértőjének mutató kisregényekről fűjjük le a port, már csak azért is, mert Gárdonyi intim lénye leginkább ebben a babérokra legkevésbé pályázó műfaj-ban remekel.

A *Te Berkenye* című kisregényének beve-zető mondatai között találjuk az alábbi pasz-szust: „Az egyik ablakfülkében kopottas vén úr ül. Szürke magyarzsinóros zekéjében vala-mi rég elmúlt kornak a visszamaradt figurá-ja. Mikor még magyar urak is éltek Pesten!” Ezt a néhány mondatot akár Krúdy is írhatta volna. De Krúdy szívesen cselezik az olva-sóval, nála mindig érezzük az iróniát. Ő kü-lönböző tükörképekből láttatja az alakokat, s előfordul, hogy ezek megsokszorozódnak. Most akkor melyik az igazi? – kérdezhetjük. Krúdy végtelen tüköruniverzum. Gárdonyi viszont mindent komolyan vesz, komolyan gondol. Nem tükörből láttat, hanem ablak-üvegen át. Előfordul, hogy az üvegen eső-cseppek peregnék – a kép elmosódó – de érezzük, ugyanaz az alak lenne akkor is, ha vakítóan sütné a nap. Gárdonyit nem a kép érdekli, hanem a testes, darabos ember.

Gárdonyi naiv hangja (vigyázat, a hang nem jelent életfelfogást!) az életet mélysége-sen komolyan vevő alkotó hang. Ami azért kissé mosolyra késztet, még ha elégedetten nyugtázó mosolyra is. De van a „nagy” írók-nak, a magasrendű irodalomnak olyan vonu-lata, amely ebből az életet komolyan vevő, azt fürkésző alapállásból származik. (Például ilyen Márai életműve.) Ez a típusú irodalom

sokkal inkább adózik a hagyománynak. A frivol, kísérletező kedv nem kenyere. Gárdonyi nőalakjainak libbenő tündérvoltát legfeljebb, ha az esendőségük csorbítja, de attól még vérbeli tündérek. És mennyire megható, ahogy a társadalmi határok szabta korlátok előtt fejte hajt! Kastélyban nevelkedő lány nem lehet a gazdag parasztfiú párja (*Te Berkenye*); a férjes vagy már elkötelezett asszony házasságtörő (*Ábel és Eszter*). De mégis, az erkölcsiség, a szabálykövetés palettáján milyen gazdag színkeverésre nyílik lehetőség! A kastélyban nevelkedő lány nem azért nem mehet hozzá Berkenyéhez, mert amaz alacsony származású – vagyoni szinten a pár valahol félúton találkozik: a fiúból ügyvéd lesz, a grófi család viszont elszegényedik –, hanem alapvetőbb korlát áll fenn. A gazdagság a kisregényben az élet apró örömeit élvezni tudás, a gyarapodásra, a „teliségre” való fogékonyság. A szegénység mindennek ellentéte. Közhelyes, moralizáló gondolatok ezek? Talán igen. De ahogy Tolsztoj is moralista, mégsem unalmas, mert moralizmusa étellel teli, Gárdonyi is az élet árnyalatait, pillanatokban változó színeit keveri. A *Szunyoghy miatyánkja* című kisregényben leitmotívumként vonul végig a romlásba döntő „fantázia”, amikor a mesélő didaktikus bölcsekedése kedvesen naiv („a nő a fantáziájával gondolkodik”, a reggel az ész ideje, az este a fantáziáé stb.), azonban a fantáziát illusztráló történet meggyőzi az olvasót minderről. Gárdonyinak ismét igaza van. És elhiszük neki azt is, hogy az esti, mélabús, „fantáziás” nő – a második feleség – épp képzelete miatt esendő, gyenge. Nem lehet olyan társ, mint a nappali, világosságot kedvelő, élet-teli nő.

Aztán itt van a test és a lélek megható különválasztása, amin a mai modern, sőt posztmodern ember csak mosolyogni tud. És aminek az *Égre néző lélek* bölcsekedéseiben – a füves könyv hagyományaihoz méltóan – hangot is adott. Alapkérdése a legáltalánosabb, legemberibb kérdés, ami csak lehet: az ember nem halhat meg csak úgy... Kell valamilyen célja, értelme legyen ennek a föl-

di életnek... És ha a test csak ruha, a lélek ruhája felfogás közvetlenül, bölcsekedésként kimondva már keveset mond a mai embernek, mindez a regényekben életszínekkel keverve új értelmet kap. S ezzel a testi és lelki szerelem különválasztása is hiteles lesz. Mert milyen világ az, ami az *Ábel és Eszter* „lelki” szerelmespárját körülveszi? Sem a jómódú polgári társadalom a maga szokásaival: ebéd, vacsorák, délutáni vecsernyék, séták, sem a garasoskodó, szívós fölfelé jutás, a polgári világba való törekvés nem az igazi élet. Merev társadalmi szokások korlátai itt is ott is. Nem csoda tehát, ha két érzékeny fiatal titokban találkozik, no nem azért, hogy a társadalmi korlátok ellenére egymáséi legyenek, hanem csak azért, hogy életük, lényük apró-cseprő titkait egymásnak elmondhassák. Hogy egymás lelkének egy-egy kis darabkáját érezzék. Semmi köze nincs ennek a kapcsolatnak a kitarított vágy, a beteljesületlen szerelem romantikus hagyományához. Annál sokkal földibb, sokkal józanabb.

Öröm az olvasónak, amikor a becsületes, egyenes Gárdonyi mintegy cinkosan kikacsint az olvasóra, az *Ida regényében* például. Lássuk, hogyan boldogul a szerzetesek nevelte lány a korántsem szerzetesi elvek szerint működő világban. Az állig begombolkozott lánynak apja házába hazatérve jómódú polgár életét, szokásait kell élnie, felelőtlenül költekeznie, ékszereket hordania. A pénzről fogalma sincs, mégis maga válik pénzzé, árucikké házasságában, és ebből a furcsa érdek-kapcsolatból kell valamilyen érzelmi szálat találnia férjéhez. Nem kis tétje van a regénynek. A szabályok, az élet, a morál elvei tehát nem eleve adottak, hanem maguk a szövegek találják meg, állítják fel őket.

Bár lehet, hogy Gárdonyi nem is akar túl sokat mondani. Az élettől fejbekölintott ember csodálkozása váltakozik valamennyi szövegében. Talán csak annyi, hogy valahol az akácfák mögött lement a nap, de mi kiülünk a tornácra, és élünk tovább.